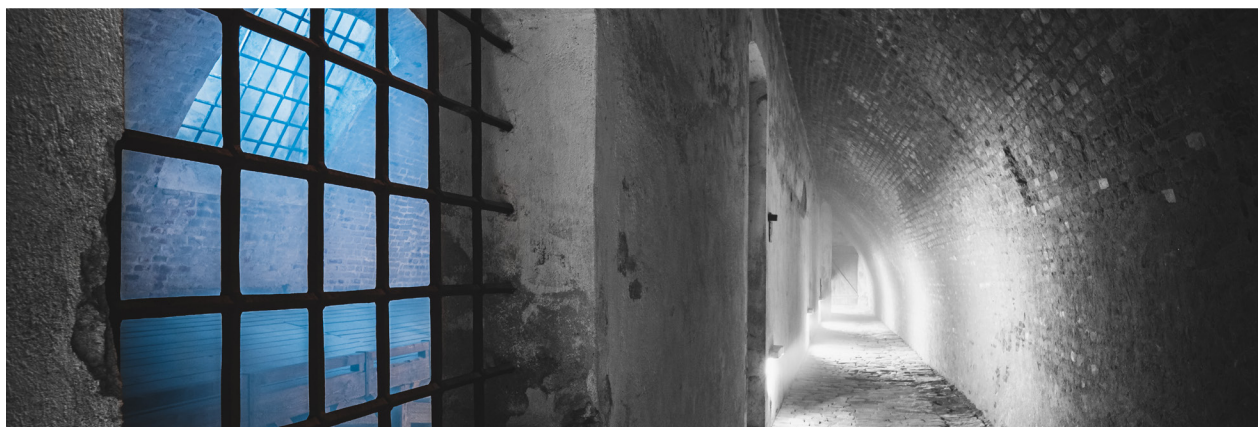

Doprovodné materiály
k prohlídkovému okruhu

CZ

Kasematy – věznice

M
M3

Muzeum města Brna

hrad Špilberk

Milí návštěvníci,

vítejte v Národní kulturní památce, hradu a pevnosti Špilberku, sídle Muzea města Brna.

Za chvíli navštívíte kasematy, které na sklonku 18. století prosluly jako jeden z nejhorších žalářů na území habsburské monarchie.

Kasematy byly vybudovány z rozkazu Marie Terezie r. 1742, jakou součást nového, barokního opevnění Špilberku. Příkop, ve kterém se nacházíte, se původně táhl po obvodu celého hradu. Aby tehdejší vojenscí inženýři zpevnili boční hradby a především získali více prostoru pro posílenou hradní posádku, tak nechali do bývalých bočních příkopů vestavět tyto cihlové chodby – KASEMATY. Volně přeloženo: „temné prostory“. Avšak z hlediska vojenské terminologie, je KASEMATA chodba nebo místnost, která je součástí opevnění a měla by být ostřelování popřípadě bombardování odolná. Takovýchto kasemat bylo několik typů. Tady na Špilberku máme dva. Chodby před vámi měly sloužit jako skladiště vojenského materiálu a v prvním patře byly chlebové pece, které měly zásobovat zdejší posádku během vojenského konfliktu. Kasematy ve vedlejším příkopu měly být využity jako úkryt pro vojsko - mohly pojmout až 1 200 mužů. Nicméně k takovému velkému konfliktu jako v dobách švédského obléhání (r. 1645) nedošlo, proto nebyly kasematy nikdy v takovém rozsahu ve svojí původní, vojenské funkci využity. V dalších letech byly využívány jako skladiště vojenského materiálu.

Zásadní zlom v jejich funkci znamenal r. 1783, kdy Špilberk navštívil císař Josef II. a nařídil přestavět tyto vojenské chodby k vězeňským účelům. Ten v rámci svých reforem, ve kterých pokračoval po svojí matce Marii Terezii, mimo jiné

zrušil i trest smrti. Alternativou pro ty nejhorší zločince - úkladné a sériové vrahy, měl být trest doživotního přikování na dvou zemských pevnostech. Pro vězně z vnitřního Rakouska byla určena pevnost Schlossberg ve Štýrském Hradci. Pro vrahy z Čech, Moravy, Slezska a Haliče byl určen brněnský Špilberk.

Tito nejtěžší zločinci byli přikováni na řetězu v malých dřevěných celách ve spodním patře kasemat, které uvidíte na závěr prohlídky. Tamější prostředí bylo otřesné, vězňové tyto kobky nesměli za žádných okolností opustit, proto doživotní trest na Špilberku trval relativně krátkou dobu, ale ve strašných podmínkách. Bavíme se o týdnech, maximálně měsících.

Horní patra byla určena pro lehčí zločince, tzn. lupiče, falšovatele úředních listin, nebo žháře. Ti ovšem na svých celách nebyli přikováni, museli pracovat.

Oficiální název věznice byl „C. a k. nápravné zařízení na pevnosti na Špilberku“ a tito vězňové se měli práci napravit. Jednalo se o těžkou manuální práci vykonávanou především při stavebních úpravách špilberské pevnosti a to šest dní v týdnu, sedm hodin denně - podle ročního období. Volno měli vězňové pouze v neděli. Kasematy se používaly k vězeňským účelům zhruba padesát let a pak byly kvůli nevyhovujícím podmínkám ve 30. letech 19. století zrušeny a přestaly se úplně využívat.

Mezitím byla v první polovině 19. století přebudována k vězeňským účelům horní část hradu. V této době se Špilberku začíná říkat Žalář národů. V pozdějších letech kromě těžkých kriminálních zločinců zde byli vězněni i političtí provinilci z různých částí habsburské monarchie - zejména uherští jakobíni (1795), italští vlastenci (1822 – 1835), polští revolucionáři (1847 – 1848).

Roku 1855 byla kvůli špatnému stavu věznice na Špilberku zrušena a vrátila se sem armáda. Ovšem už se nejednalo o pevnost, ale pouze o kasárenský

objekt. Během druhé světové války sídlil na Špilberku Wehrmacht, který jej nechal přebudovat na vzorová kasárna německé branné moci a na konci války stavebně zasáhli i do severních kasemat, kde měl vzniknout kryt pro zdejší posádku, podobně, jako v 18. století. Československá armáda využívala Špilberk i po válce, do roku 1959. V 60. letech 20. století se na hrad stěhuje Muzeum města Brna, které je zde dodnes. Nacházejí se zde muzejní expozice a výstavy. V současnosti k těmto expozicím svým způsobem patří i kasematy, které jsou jednou z nejstarších veřejně přístupných pamětihodností s komentovanými prohlídkami v Brně. Otevřeny byly roku 1880. Ovšem už ne jako věznice, ale jako první, turisticky zpřístupněná část Špilberku veřejnosti. Začala se tak psát nová a zatím nejdelší kapitola kasematních dějin. Aby tehdejší průvodci ztraktivnili výklad, začali vyprávět různé pověsti. Jedna z nich je o krysím kanálu. Tento prostor za chvíli navštívíte.

Takzvaný Krysí kanál a skladiště

Venku byl zmíněn Krysí kanál. Podle starých průvodců měli být do těchto děr za nohy, do spodní části kanálu přikováváni ti nejhorší zločinci a pak zde měli být necháni napospas hladovým krysám. Jak bylo řečeno na začátku, jedná se pouze o pověst. Ve skutečnosti se jednalo o odvodňovací kanál, který měl odvádět vodu ze zadního příkopu.

Tato chodba k vězeňským účelům nikdy využívána nebyla. Není nijak výrazně stavebně upravena. Chybí tady světlíky pro přísun čerstvého vzduchu a denního světla a třeba kachlová kamna tady nikdy nebyla. Tento tunel na nás může působit jako sklep. Popravdě, jako sklep tento prostor i využívali. Nejdřív pro vojenský materiál a v pozdějších letech

i pro uskladnění potravin. Věznilo se až v horním patře, které navštívíte za chvíli. Tam uvidíte, jak vypadala kasematní věznice na sklonku 18. století.

↓ JSOU KASEMATY PODZEMNÍ STAVBOU?

Ne. Kasematy byly vestavěny do bočních hradních příkopů a jejich klenby pouze zastřešují prostor mezi hradem a hradbou. Nacházejí se tedy víceméně na úrovni nebo těsně nad úrovní okolního terénu.

Vstup do jižních kasemat

S vězeňstvím určitě souvisí i pokusy o útěk. Uprchnout z kasemat nebylo ale nic jednoduchého. Když sem vězně přivezli, sundali mu transportní okovy a nasadili mu stálé, nožní okovy o hmotnosti 2,5 – 4 kg. Ty byly zanýťovány a vězeň je musel nosit po celou dobu výkonu trestu. Sejmout mu je mohli pouze ve výjimečných případech, kdy hrozilo ohrožení života. Mezi nohama byl navíc, kvůli znesnadnění pohybu, umístěn zhruba půl metru dlouhý řetěz. Pokud se vězeň přesto rozhodl utéct, musel s těmito těžkými okovy z cely doběhnout až do přední strážnice, kam se podíváme za chvíli. Tam ovšem hlídkovali vyzbrojení dozorcí.

Pokud by je přemohl, musel „utíkat“ do předního příkopu. Jak jste si jistě všimli na začátku, všude kolem nás jsou hradby. Navíc, nezapomeňte, to je taková špilberská rarita, v jednu dobu tady fungovaly dvě instituce. Civilní věznice v kasematech a zbytek Špilberku sloužil jako vojenská pevnost. Na hradbách pravidelně hlídkovali vojáci, a kdyby viděli někoho z vězňů, jak se pokouší o útěk, tak mohli zakročit. Tudiž, čistě teoreticky, z kasemat nebylo úniku. Za chvíli se podíváte do strážnice.

Strážnice pro dozorce

Strážnice byly umístěny na začátku a na konci každé chodby a mezi nimi se nacházely hromadné cely, určené pro 11 až 50 vězňů. **Jak vidíte, vybavení strážnic bylo velmi prosté. Dřevěná podlaha, stůl, lavice a kachlová kamna. Dnes na nás působí chodby velmi chladně a ponuře. To je zapříčiněno tím, že jsou vybydlené. Uvědomte si ale, že tento prostor byl v 18. století zabydlen a celoročně udržován. Takže v zimních měsících se tady topilo, ale samozřejmě přiměřeně, jednak vytápění bylo drahé a navíc**

vězňově trávili velkou část dne venku na práci. **Do kasemat se vraceli až večer, aby se najedli a vyspali. Se svícením to tady bylo obdobné. Na začátku chodby uvidíte strážnici a pak se pomalu přesunete k první cele.**

↓ MOBILIÁŘ

Z původního vybavení kasemat se nic nedochovalo. Mobiliář, který uvidíte během prohlídky, je novodobý.

Cela a hygiena vězňů

Nyní stojíte před celou pro 29 vězňů. Ti během dne pracovali a večer se vrátili zpátky na cely. Spali pohromadě vedle sebe na této dlouhé dřevěné posteli. **Okovy měli jak přes den, tak i v noci. Dozorci každý večer okovy kontrolovali a poté proběhla vizitace cel. Aby si je dozorci pojistili, podle předpisu měli spojit 3 – 5 mužů, kteří leželi vedle sebe a přes jejich nožní okovy měli protáhnout ještě jeden řetěz a ten pak připevnit na visací zámek ke spodní části postele. Problém byl samozřejmě s tím, pokud chtěl někdo na toaletu. K tomu účelu sloužily dřevěné kbelíky, které byly na celách k dispozici. Mimoходом i vynášení těchto kbelíků měli vězňové v popisu práce. Nejen v kasematech, ale v celé pevnosti. Podle hlášení víme, že jim to denně trvalo 3 – 4 hodiny, tedy značnou část pracovního dne.**

Osobní hygiena byla v 18. století na úplně jiné úrovni, než je tomu dnes, obzvláště tady v kasematech. Nebyly tu žádné sprchy ani koupelny. Na celách byly kromě kbelíku na fekálie ještě další dva. Jeden s pitnou vodou a druhý s vodou užitkovou. Vězňové se měli každé ráno důkladně umýt, upravit a teprve potom je vyvedli z cel k výkonu práce.

Takzvaná mučírna

Instalace, kterou vidíte před sebou, odkazuje na podobnou mučírnu, která byla součástí původní expozice prohlídkového okruhu kasemat z 19. století. Tehdejší mučírna zde vznikla kvůli zatraktivnění prohlídek. V kasematech se nikdy nevykonávalo útrpné právo, které tato instalace zobrazuje. Jednak bylo Marií Terezií zrušeno r. 1777, tedy nějakých šest let před tím, než do kasemat přišli první vězňové, ale především proto, že do kasemat přicházeli trestanci až po

verdiktu soudu. Ve skutečnosti zde byla cela pro 23 vězňů, jejíž vybavení bylo shodné s celou, kterou jste viděli před chvílí. Ostatně takto vypadaly všechny kasematní cely na konci 18. století.

ÚTRPNÉ PRÁVO

O Útrpném právu se více dozvíte v expozici →Žalář národů←

Chlebové pece

Tyto místnosti mohou díky mřížím připomínat vězeňské cely. Není to ale pravda, tyto prostory souvisí s původní, tedy vojenskou funkcí kasemat. V úvodu byly zmíněny chlebové pece, které byly umístěny právě v těchto čtyřech místnostech, a v případě ohrožení pevnosti zde mohli napéci chléb pro 5 tisíc osob.

Když byly kasematy přestavěny na vězení, byly později tyto pece zbořeny a komíny, které po nich zůstaly, rozšířili a využívali pak tyto místnosti jako světlíky, aby do věznice mohl proudit čerstvý vzduch i denní světlo.

Tzv. mokrá lůžka a věznice pro ženy

Podle pověsti z počátku 20. století zde měly být zazdívány nevěrné ženy, je to ovšem nesmysl. Uvědomte si prosím, že stejně jako dnes jsou věznice rozdělené na mužské a ženské, stejný princip byl uplatňován i v 18. století.

Kasematy byly určeny **POUZE PRO MUŽE**. Ženy měly svoji věznici pod Špilberkem v tzv. hornwerku (ve vnější části špilberského opevnění).

Do ní se dostávaly ženy za těžké zločiny, podobné těm, za které byli posíláni muži do kasemat. Pro ty nejhorší z nich, vražedkyně odsouzené k doživotnímu trestu přikování, byly v této věznici

připraveny kobky podobné těm určeným pro muže v kasematech.

PŘÍPAD PEŠKOVÁ

Ke kuriózním případům v ženské věznici patřilo těhotenství vězeňkyně Veroniky Peškové, zjištěné lékařem v únoru roku 1786. Pešková otěhotněla s jiným vězněm už za předchozího pobytu v městské věznici v Uherském Hradišti. 13. července 1786 porodila chlapce, který byl pokřtěn ve špilberské kapli zdejším kaplanem a pak předán do brněnského nalezince.

Největší kasematní cela

Právě jste vstoupili do bývalé největší kasematní cely. Ta byla původně omítnuta bílou vápennou omítkou, jako celý interiér věznice. Na zemi byla dřevěná podlaha a po obou stranách zdi stály dvě dlouhé postele pro 50 vězňů. V rohu se nacházela kachlová kamna, **Pokud bylo zapotřebí vyvětrat, stačilo otevřít světlíky, to jsou ty zamřížované otvory v horní části klenby. V jejich horní části byly okenní tabulky, které šlo v případě nepříznivého počasí uzavřít.** Osvětlení kasemat během noci bylo minimální. Podle předpisu měly být na osvětlení jedné, zhruba 110 metrů dlouhé chodby použity pouze tři olejové lampy. V noci zde byla prakticky tma. Lampy víceméně pomáhaly v orientaci

k prostoru, dozorci měli svoje vlastní plechové lucerny se svíčkou.

K ČEMU SLOUŽILY KRUHY NA KLENBÁCH?

V klenbě chodeb se nacházely už před vznikem věznice (zmíněny v protokolu o předání prostor vojskem 1785). Mohly sloužit pro zavěšení kladek resp. provazů pro snadnější manipulaci s těžšími předměty. Stejně se dodnes vyskytují např. v mázhausích a průjezdech renesančních domů.

Základy starších vězeňských budov

Nyní stojíte v zadním příkopu, který vypadal na konci 18. století jinak. Velkou část tohoto prostoru zabíraly dvě budovy, jejichž základy můžete vidět před sebou. Ta, která stála blíže k vám, byla menší, druhá budova byla dvoupatrová.

Přízemí bylo určeno pro nejtěžší trestance, kteří byli vězněni v tzv. temnicích.

V celách v prvním patře byli umístěni lehčí vězňové a nacházely se zde i byty dozorců. V nejvyšším patře byly místnosti pro prominentní vězně a byt vrchního profouse, tedy ředitele věznice. **Po krátké době byly tyto cely přeplněny a musela se urychlit přestavba severních kasemat (ukázat na vstup do severních kasemat), kam se ještě podíváme. Když se začala k věznění využívat ona severní chodba, tyto budovy změnila svoji původní funkci. V přízemí vznikla krejčovská a ševcovská dílna a do prvního patra byl umístěn vězeňský špitál.**

↓ ZDRAVOTNÍ PÉČE

Jen vážněji nemocní vězňové směli být umístěni do špitálu. Ostatní měli být osvobozeni od práce a zůstávali ležet připoutáni na pryčnách ve svých celách. Vězňové trpěli především různými plicními chorobami včetně TBC, akutními i trvalými zažívacími, zejména střevními chorobami provázenými průjmy (úplavice, tyfus), vodnatelností, kurdějemi apod. Nejvíce a nejrychleji se samozřejmě zhoršoval stav u trestanců odsouzených na doživotí – střevní problémy, plicní onemocnění, vodnatelnost. Střevní problémy se léčily přidáváním kuchyňské soli do vody, úplavice zase lékařsky dávkovaným syrovým kysaným zelím.

VOJENSKÁ PODOBA KASEMAT

Když Josef II. roku 1783 založil kasematní věznici, chodby musely být nejdříve stavebně upraveny. Jejich původní význam byl vojenský, nebyly tam tedy žádné cely, ani strážnice. Jednalo se o prázdné tunely s valenou klenbou. Do těchto tunelů byly vestavěny cely a strážnice. A z tohoto důvodu, než byly tyto chodby přestavěny, byli první vězňové umístěni právě v těchto budovách v příkopu.

Kapacita věznice

Po adaptaci kasemat k vězeňským účelům byla vedlejší, původně také průchozí chodba přepažena na několik místností. Na začátek a na konec byly umístěny strážnice pro dozorce a mezi nimi vzniklo pět hromadných cel s kapacitou 112 vězňů.

Celkem bylo možné umístit do kasemat okolo 240 trestanců. Avšak v různých obdobích se počty lišily a značně kolísaly. Roku 1791 se na Špilberku nacházelo rekordních 349 vězňů (mužů i žen). Minimum, tj. 50, jich zde bylo umístěno v roce 1788. V průměru tak zde bylo uvězněno mezi stem až dvěma sty vězni. Celkový součet vězňů, kteří prošli kasematní věznicí, nelze zjistit.

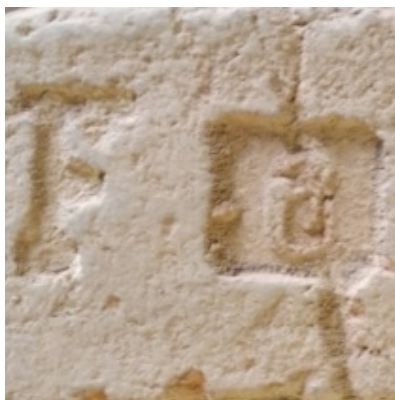
↓ SPRÁVA VĚZNICE

Nejvýše postaveným ve věznici byl vrchní profous (Oberprofos), tedy ředitel. Musel umět psát, číst, počítat, umět česky (úřední řeč ve věznici byla ale němčina), zpracovávat přehledné zprávy a tabulky, vést účetnictví, mít dobrý fyzický stav, čestný charakter a snaživost. K jeho denním povinnostem patřilo rozhodování o přidělení trestanců na práce, účast na vizitách nemocných vězňů, vypracovávat týdenní hlášení, měsíční výkazy apod. Jeho zástupcem byl podprofous (Unterprofos) a pod nimi byli obyčejní dozorcí, většinou bývalí vojáci, ženatí katolíci. Jeden dozorce měl podle předpisu připadat na 10 vězňů.

Práce vězňů

Práce vězňů spočívala především v pevnostních pracích. Ty se vykonávaly hlavně v letních měsících. Pokud si vězeň pro práci vyžádalo vojenské velení, tak dozor nad nimi přebrali vojáci zdejší posádky. Vězňové se tedy podíleli na budování a opravách pevnostního systému nejen na Špilberku, ale i ve městě. Jednalo se ve většině případů o těžkou manuální práci. Trestanci byli také využíváni k provozu pevnosti, to spočívalo v tom, že například čerpali vodu z hradní studny, nad kterou stál domek, v jehož interiéru se nacházelo šlapací kolo, do kterého bylo umístěno osm vězňů, kteří v něm šlapali a vytahovali tak vodu na denní světlo.

Trvalo jim to asi patnáct minut a objem jednoho kýble byl 50 litrů. Čistili také hlavní kanál a v zimě odklízeli sněh z hradeb, aby nevlhly. Ten nejenže uklízeli, ale také ho pomáhali odvážet pryč ze Špilberku. Kasematní vězňové se taky starali o provoz samotné věznice. Osm mužů například každé ráno po dobu tří až čtyř hodin vynášelo kýble s fekáliemi a další čtyři pak zbavovali pevnost všech nečistot. **Specifickou kapitolou byla také pracovní morálka vězňů, o které víme, že nebyla zrovna vysoká. Dokonce na ně přicházeli i stížnosti, že nepracují a jen se mezi sebou baví. Císař pak přikázal, aby jejich práce byla opravdu těžká a byl nad nimi**

vykonáván důslednější dohled, aby tak ve veřejnosti nevznikal nepříznivý dojem.

Pracovní harmonogram vězňů

Špilberští trestanci pracovali od pondělí do soboty, a to sedm hodin denně. V zimním období (říjen – březen) se pracovalo dopoledne od 7:00 – 10:30. Mezi 11:00 – 12:00 byla přestávka na oběd, pouze chléb a voda (teplé jídlo dostávali vězňové pouze třikrát týdně a to až večer, po vykonané práci). Po obědě se pracovalo od 13:00 do 16:30. Po skončení odpoledního bloku byl

nástup vězňů v zadním příkopu, kde jim byla rozdělena práce na následující den. Večer dostali večeři a poté proběhla vizitace cel, kontrola okovů a modlitba. V neděli byl den očisty, duchovní i fyzické. Trestanci se měli důkladně umýt a obdrželi vyprané prádlo. Pak se zúčastnili bohoslužby a po zbytek dne nemuseli pracovat. Ale neměli žádné vycházky. Volno trávili v kasematních celách, ke kterým se nyní přesuneme.

JAK VYPADAL STUDNIČNÍ DOMEK?
Jeho plány a model si můžete prohlédnout v expozici →Od hradu k pevnosti←

Nákladní výtah

Prostor, který vidíte před sebou je spjatý s původní, vojenskou funkcí kasemat. Uprostřed chodby byl vybudován tento prostor. Na klenbě nad vámi byla kladka s provazem, jehož pomocí mohli vojáci materiál vytahovat z přízemí do prvního patra. V dobách věznice byl tento prostor z bezpečnostního důvodu zazděn.

ZNAČKY NA CIHLÁCH

Jedná se o tzv. kolky - označení výrobce dané cihly. Ty, které se nacházejí na podlahách v chodbách, byly vypáleny na přelomu 19. a 20. století. Do kasemat byly umístěny při nedávných opravách dlažby.

Oděv vězňů

V této místnosti se nachází částečně vybavené cela. Takto mohly vypadat na konci 18. století. V celách jsou umístěny i figuríny, abyste si mohli udělat představu nejen o prostém vybavení interiéru: dřevěná podlaha, dlouhá postel, dřevěné kbelíky

a kachlová kamna, ale také o oděvu vězňů. Základní mundúr tvořily kalhoty a halena zhotovené z cvilichu, dvě košile z konopného plátna, vlněné punčochy, kožené boty a klobouk. V zimě dostávali vězňové staré vojenské kabáty. Vše podle předepsaného vídeňského vzoru.

Kuchyně a vězeňská strava

Kasematní kuchyně. Vězeňská strava byla prostá. Běžný trestanec měl nárok denně od pondělí do neděle na tři čtvrtě kilogramu chleba s vodou. Pracující vězňové pak dostávali třikrát týdně – úterý, čtvrtek, neděle – masitý teplý pokrm s přílohou a chlebem. Již naporcované hovězí maso o hmotnosti čtvrt kilogramu se vařilo v kotli spolu s přílohou, většinou hrachem, kroupami, či jejich směsí a zeleninou. Jak si jistě dokážete představit, tyto dávky byly pro pracující vězně nedostatečné, a proto byla v pozdějších letech na přímluvu vězeňského lékaře navýšena hmotnost chleba v bezmasé dny na jeden kilogram denně.

Vězňové odsouzení za Josefa II. k nejtvrďšímu trestu, tedy doživotnímu přikování, neměli nárok na teplou stravu vůbec! Dostávali pouze snížené dávky chleba (necelý půl kilogram denně) a vodu.

Na stole je k vidění i „kuchyňský servis“. Trestanci jedli dřevěnými lžicemi z dřevěných mís, v pozdějších letech z misek zhotovených z černé, zakuřované keramiky. Hotové jídlo pak roznášeli vězňové vždycky večer po vykonané práci na celý.

Korekční cely a schodiště

Nedostatečná strava i špatné podmínky byly zdrojem nespokojenosti. Nekázeň se ve věznici netrpěla, ovšem dozorcí nesměli vězně svévolně trestat bitím. Problémové vězně mohli proto umístit na separace, do tzv. korekčních cel.

Nyní se nacházíte v jedné z nich. Těchto několik místností vzniklo přestavbou ve 30. letech 19. století (za Josefa II., na sklonku 18. století tady byla jedna velká cela) a byly určeny pro vězně, kteří se provinili proti vězeňskému řádu. Tyto cely byly využívány až na samém sklonku fungování kasemat. **Ve dvacátých letech 19. století byla totiž horní část Špilberku přestavěna na věznici, kam byli postupně přesouváni i trestanci z kasemat. Tyto chodby byly nakonec úplně vyprázdněny. Zůstalo zde pouze několik místností (vybavených opět prkennou podlahou, jednou či dvěma postelemi a kachlovými kamny), které sloužily jako separace pro problémové vězně.**

Schodiště

Schodiště v této místnosti není barokní, ale bylo zde vybudováno německou armádou v letech druhé světové války v místě bývalého světlíku, aby propojilo Museum italských vlastenců v přízemí severního křídla hradu se severními kasematami.

TRENCK, PELLICO, BABINSKÝ?

Když byly roku 1880 kasematy zpřístupněny veřejnosti, bylo rozhodnuto, že část prvního patra kasemat bude prezentována jako vězení slavných špilberských vězňů. Tato instalace tady zůstala v téměř nezměněné podobě až do konce 20. století. Proto si dnes mnoho návštěvníků myslí, že právě v těchto místnostech byl vězněn např. František baron Trenck, Silvio Pellico či Václav Babinský. Nikdo z nich však v kasematech nebyl. Buď byli na Špilberku ještě před přestavbou kasemat na vězení, to je případ třeba barona Trencka, nebo naopak, v případě Václava Babinského až po zrušení kasematní věznice.

Takzvaná cela Barona Trencka

Tato místnost byla v 19. století (tedy v době, kde se v kasematech začalo provázet) prezentována jako cela slavného velitele pandurů Františka barona Trencka, který byl ale vězněn v budově v zadním příkopu. Ve skutečnosti se tady nacházela strážnice pro dozorce.

Výstava

Prohlédli jste si první patro kasemat, určené pro lehčí zločince. Delikventy typu defraudantů, žhářů a různých lupičů. Pokud by vás za Josefa II. odsoudili za úkladné vraždy k doživotnímu trestu přikování, odvedli by vás do spodního patra kasemat, do nejhorší části věznice. Tam bylo víceméně jasné, že už nikdy nespátříte denní světlo. V jakých strašných podmínkách tito vězňové přežívali, uvidíte ostatně za chvíli sami na vlastní oči.

Na této chodbě je také výstava, která byla instalována k 140. výročí od zpřístupnění kasemat veřejnosti. Na panelech si můžete třeba přečíst, jak vypadala prohlídka v roce 1880 a také prohlédnout množství historických fotografií.

Výstavu si můžete prohlédnout po skončení prohlídky.

Márnice

Místnost před vámi s malým zamřížovaným oknem, původně strážnice, byla později využívána jako márnice ke krátkodobému uskladnění ostatků zesnulých trestanců. **Vězňové se z hygienických důvodů nepohřbívali v areálu pevnosti, ale až za městské hradby, do hromadných a nepopsaných hrobů.**

Za chvíli se podíváte do nejhorší části věznice. Pokud vězně odsoudili k nejtěžšímu trestu, odvedli ho v okovech do spodního patra. Již při vstupu mu bylo asi jasné, co ho čeká. V těchto chodbách byla tma, zima, vlhkost a nejspíš i zápach. Proč? Vysvětlím za chvíli.

PAMĚTNÍ DESKA NAD VSTUPEM DO KASEMAT

“Tato část byla obnovena roku 1742 vznešeným polním maršálkem panem Janem Křištofem, svobodným pánem ze Seher - Thoss. Všechněmu dávnému dění válečnému na Moravě a pevnosti špilberské vojenský tribun pan de Rochepine i této pevnosti péči věnoval a shora uvedený nápis potvrdil. Nyní znovu toto místo obnovil pan Ant. Costa - Rossetti, šlechtic z Rossaneggu, c. k. vrchní velitel ženijní a ředitel vojenských budov. Roku 1880.”

Doživotní přikování - nejhorší forma trestu

Nacházíte se ve spodním patře kasemat. V 18. století byly obě chodby průchozí a v jejich přední části bylo postaveno 29 těchto dřevěných cel. Každá cela byla určena pro jednoho muže. Obdobné kobky se nacházely i v ženské věznici pod Špilberkem.

Můžete se podívat na konec chodby, kde jsou rekonstrukce cel pro nejhorší zločince. Jsou tam i figuríny, abyste si udělali představu o tom, co to znamenalo být za Josefa II. odsouzený k doživotnímu přikování. Strava byla prostá: chléb s vodou. Na masitý pokrm neměl odsouzený nárok. Ten byl určený jen pro pracující vězně.

Podmínky v této části kasemat byly doslova nelidské. Nesvítilo a netopilo se tady. Denního světla zde bylo minimum, prakticky žádné. Nebyly zde totiž světlíky, jako v prvním patře, ale pouze průduchy v klenbě.

Vězni nesměli tyto cely v žádném případě opustit. Pokud potřebovali lékařskou péči, doktor musel přijít za nimi. Nesměli je přesunout ani do špitálu.

Byli zde přikováni asi metr dlouhým řetězem (hmotnost 10 kg). Tento řetěz vycházel ze středu řetězu spojujícího nožní okovy. Ti nejhorší z nich byli přikováni i jinými způsoby. Buď kruhem kolem těla, kolem krku, popřípadě ještě pouty na rukách k bočním stěnám kobky. Řetězy měly být pouze tak dlouhé, aby se vězeň mohl s potravou dostat k ústům a také si lehnout na podlahu a opět vstát.

Díky těmto podmínkám je vám jasné, že doživotí netrvalo dlouho. Bavíme se tady o týdnech. Maximálně o měsících. Minimum bylo čtrnáct dní, nejdelší dobu zde vydržel jistý Wentzl Gromann, který zde také zemřel. Tento způsob trestu

vybudoval Špilberku pověst nejhoršího žaláře, kterým bezpochyby na konci 18. století na území dnešní České republiky byl.

Konec tohoto krutého trestu, který byl na Špilberku praktikován po dobu pěti let, přinesly až reformy jeho bratra, císaře Leopolda II., který je zrušil a místo toho opět zavedl trest smrti, který byl pro tyto odsouzence paradoxně mnohem humánnější. Zbývajících vězňové měli být z těchto kobek propuštěni a přesunuti do horního patra kasemat mezi ostatní vězně. Po určité době, až zesílili, se směli zapojit do pracovního procesu.

Nyní opustíte 18. století a obrazně se přesunete až do 20. století. Všimněte si místností, které se nacházejí po vaší levé straně.

REKORDMAN GROMANN

20 měsíců a 2 týdny strávil Wentzl Gromann přikovaný v kobce ve spodním patře kasemat.

Koncem srpna 1786 žádal městský lékař dr. Lintz, aby byl Gromann vzhledem k vážnému stavu - trpěl silným kašlem, dýchacími potížemi, vodnatelností prsou, průjmami, vředy na končetinách, obličeji i podbřišku - uvolněn z pout, která mu působí bolesti a vyvolávají nebezpečí gangrény. Žádosti bylo sice vyhověno, nemocný však musel zůstat ve své komůrce, kde už po dvou dnech zemřel.

Kasematy během 2. sv. války - tzv. plynové komory a protiletecký kryt

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byl Špilberk zabrán Wehrmachtem (německou armádou), který nechal celý hrad přestavět v romantizujícím stylu na svoje vzorová kasárna. Tyto úpravy prováděli formou totálního nasazení především političtí vězňové, kteří zde byli v letech 1939 - 1940 drženi. Když byla rekonstrukce dokončena, byla kasárna roku 1941 předána Wehrmachtu. Vězňové tady již nebyli, ještě před předáním byli buď propuštěni, ve většině případů však ale byli rozesíláni do jiných věznic, popřípadě koncentračních nebo likvidačních táborů. Do konce války pak využívala Špilberk německá armáda. Když se přiblížil konec války, stalo se Brno, tehdy významné průmyslové centrum Protektorátu, terčem několika spojeneckých náletů. V této době se ve městě narychlo dostavovaly a vybavovaly některé veřejné protiletecké kryty. Na přelomu let 1944/1945 se začalo intenzivně stavět i v kasematech, které byly před tím uzavřeny pro veřejnost. Každý vojenský objekt musel mít pro svoji posádku i protiletecký kryt, Špilberk tedy nebyl výjimkou. Nicméně se stavbou se začalo až na samém sklonku války, a proto když bylo Brno se Špilberkem osvobozeno Rudou armádou, kasematy zůstaly nedokončeny. Sovětští vojáci je tedy v dubnu 1945 našli ve stejném stavu, jak je teď vidíte vy. Vzhledem k tomu, že se v Brně vědělo, že nacisté využívali během války Špilberk jako vězení, v poválečných novinách se objevují články o tom, že je nacisté chtěli využívat ne jako kryt, ale jako popraviště pro český národ. Podle těchto článků měly být v místnostech, kolem kterých jsme prošli, umístěny

plynové komory. Ovšem v současné době nemáme k dispozici žádné historické dokumenty, které by tuto teorii potvrdily nebo vyvrátily. Pokud však uvážíme, že kasematy měly v 18. století (tedy ve své původní vojenské funkci) sloužit jako úkryt pro zdejší posádku, mnohem pravděpodobnější je potom záměr jejich využití k obdobnému účelu během druhé světové války.

Kasematy během 2. světové války - takzvaná sekýrárna

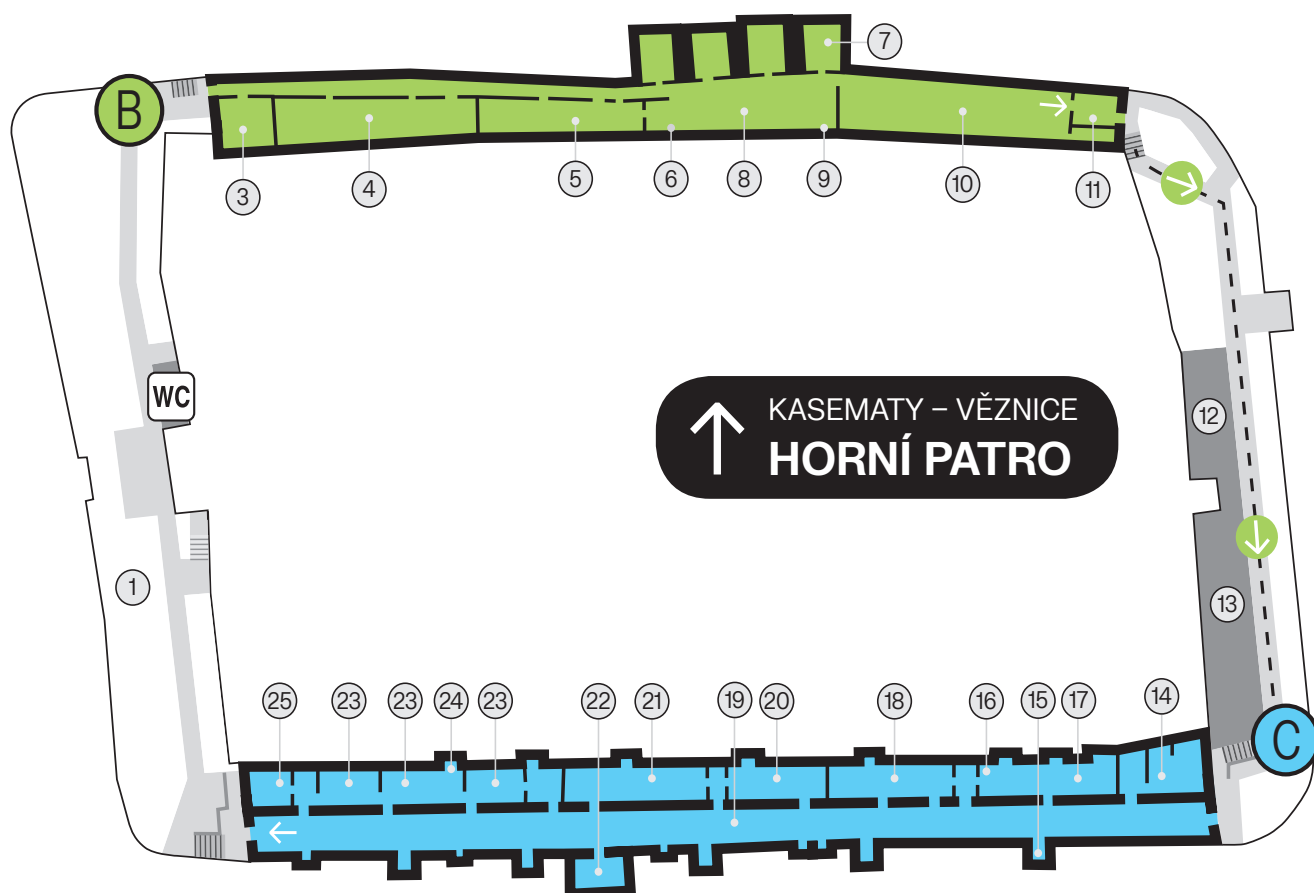
Tuto místnost průvodci po druhé světové válce prezentovali jako tzv. sekýrárnu. Právě zde měli údajně nacisté popravovat české vlastence. Měla se zde nacházet popravčí lavice a k odtoku krve měla sloužit speciální kanalizace (otvor v zemi).

K čemu měl být ve skutečnosti využíván tento prostor, nevíme.

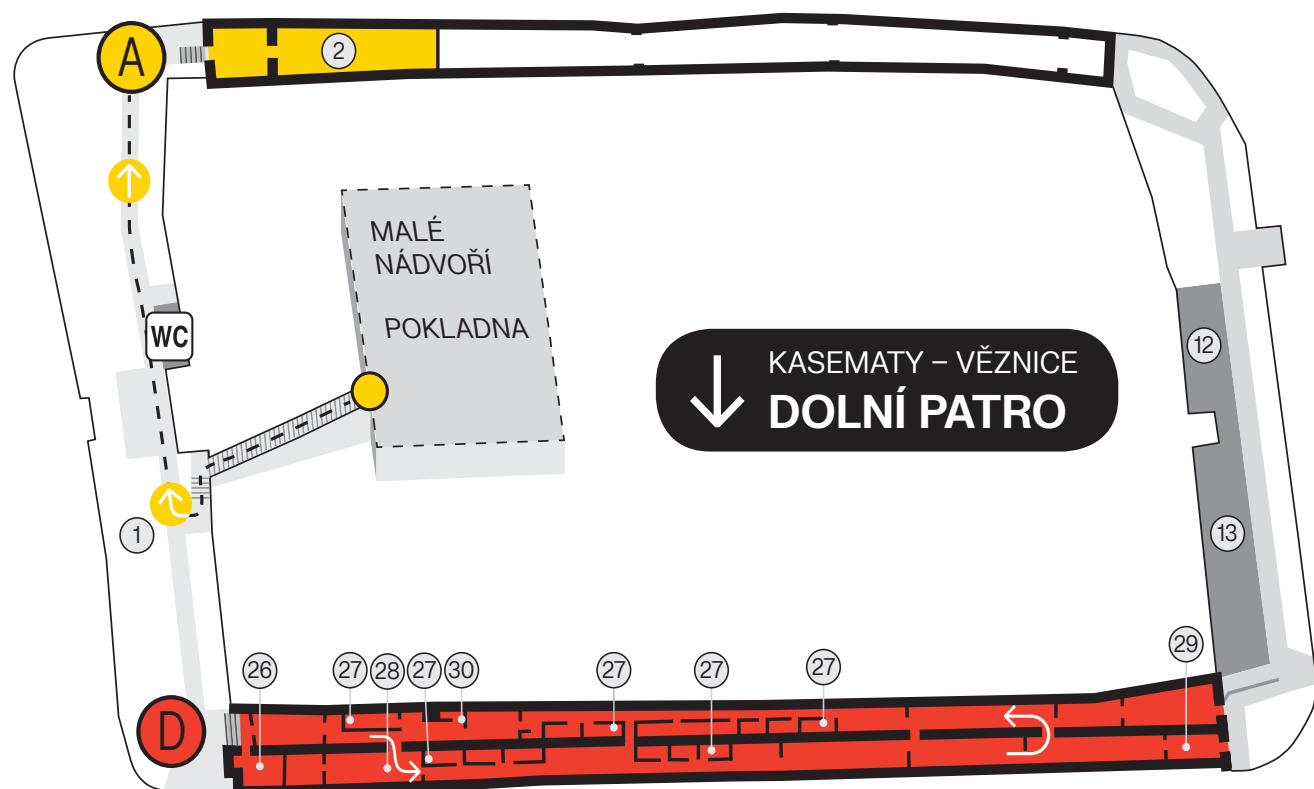
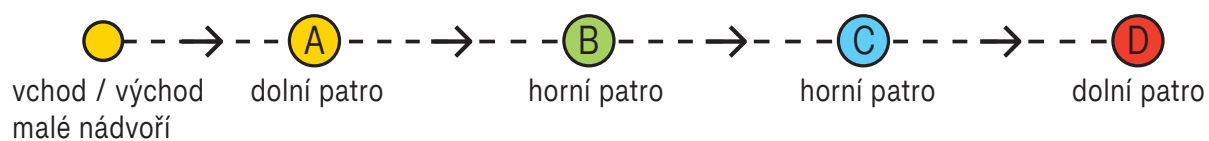
Kasematy během 2. světové války - rozvodna telefonní ústředny

Kasematy nebyly na sklonku druhé světové války dokončeny. **Z původního vybavení tady zůstalo pouze nefunkční torzo tohoto přístroje. V ideálním stavu to měla být rozvodna telefonní ústředny, určená k přepojování hovorů. Jedná se o výrobek německé firmy Siemens und Halske, tedy dnešního Siemensu. Po válce německá armáda opustila Špilberk, a již v červenci 1945 začaly být kasematy opět využívány k návštěvnickému provozu. Provází se zde dodnes.** Když shrneme téměř třísetletou historii těchto cihlových chodeb, věznice zde byla umístěna necelých 50 let a kobky, které jste viděli na začátku chodby,

byly využívány přibližně prvních pět let fungování této věznice. Jako nejstarší návštěvnický okruh hradu Špilberku však kasematy slouží přes 140 let. Tedy mnohonásobně delší dobu, než věznice, kterou tady Josef II. roku 1783 založil.

SMĚR PROHLÍDKY

PŘEDNÍ (východní) PŘÍKOP

- 1 Plán příkopů a kasemat – adaptace na vězení (1784)

A B JIŽNÍ KASEMATY /

(tzv. leopoldinský trakt)

A DOLNÍ PATRO (1742) – k vězeňským účelům neužíváno

- 2 Pozůstatky odvodňovacího kanálu ze zadního příkopu, napojeného na odtokovou šachtu pod jižní hradbou předního příkopu.

B HORNÍ PATRO – upraveno na vězení 1785, užíváno asi od 1790

- 3 Místnost pro vězeňské dozorce (1785) – instalace
4 Cela pro 29 vězňů (1798) – instalace
Kachlová kamna se vytápěla z dochovaných topenišť v chodbě.
5 Cela pro 23 vězňů
6 Horní kasematy byly ve dne částečně osvětleny denním světlem, padajícím šachtami světlíků, v noci na chodbě pěti olejovými lampami.
7 Prostory chlebových pecí (1745), později vybourány a jejich komíny rozšířeny na větrací šachty (1805)
8 Cela pro 27 vězňů (1798) – narušená zeď chodby odstraněna z větší části v r. 1980. V letech 1785-90 zde a v předchozích dvou celách bylo 31 dřevěných komůrek pro doživotní vězně.
9 Připomínka jedné z nejznámějších špilberských legend. Vysekané zdivo v příčné zdi (postavené 1785) posloužilo k vytvoření pověsti o zazděných nevěrných ženách, kterým kapala na hlavu voda. Smyšlenka a její instalace vznikly až na počátku 20. století.
10 Cela pro 50 vězňů (1798) – největší na Špilberku – zůstala i po úpravách na vězení v plné šíři kasematní chodby. Pryčny byly umístěny po obou delších stranách, kamna v zadním rohu se vytápěla spolu s kamny dozorců z přilehlé komory.
11 Místnost pro dozorce - vchod do zadního příkopu (1785)

ZADNÍ (západní) PŘÍKOP

- 12 Pozůstatky přízemního vězeňského objektu (postaven v říjnu 1783). Cela pro 8 vězňů, předsíňka s topeništěm a místnost pro dva dozorce.
13 Základy dvoupatrové vězeňské budovy (1. pol. 18. stol.)
V přízemí: cely, tzv. temnice pro 16, 22 a 8 vězňů, místnost pro dva dozorce a dvě předsínky s topeništi (1783-84). První a druhé patro původně určeno pro tzv. státní vězně a osoby vyššího stavu. V roce 1783 ve druhém poschodí byl umístěn byt vrchního profouse (správce věznice), místnost pro dozorce a tři pokoje pro státní vězně, z nichž dva byly v r. 1785 přeměněny na ševcovskou a krejčovskou dílnu. V prvním poschodí kromě světnice podprofouse a dvou dozorců byly také čtyři cely pro celkem 28 vězňů (1783), přeměněné v červnu 1784 na vězeňský špitál. Změnou funkcí se kapacita budovy snížila z 80 vězňů (1783) na 45 (1785). Pravděpodobně v horním patře této budovy byla vězněna většina proslulých vězňů před rokem 1783, mj. plukovník pandurů baron Trenck, který na Špilberku v roce 1749 zemřel.
Budova přestavována v 1. pol. 19. stol., po r. 1850 zbořena a příkop zasypan do úrovně podlahy horního patra kasemat. Při archeologickém průzkumu byly základy budovy objeveny a příkop byl snížen na původní úroveň (1991).

C D SEVERNÍ KASEMATY / (tzv. josefinský trakt)

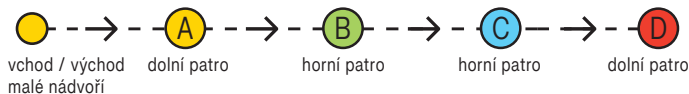
C HORNÍ PATRO – přestavba na vězení 1784, restaurováno 1992
Vězeňská chodba si zachovala původní podobu z r. 1742, druhá chodba byla zdmi předělena na místnosti dozorců, cely a předsínky s topeništi.

- 14 Místnost pro dozorce s předsíňkou
15 Světlíky – před rokem 1880 byly zazděny a nadzemní část zbořena. Částečně obnoveny v původní podobě (1992).
16 Kachlová kamna se vytápěla z topenišť v předsíňkách, topilo se bukovým dřívím.
17 Cela pro 21 vězňů (1784)
18 Cela pro 18 vězňů
19 Otvor mezi horním a dolním patrem, původně snad sloužil pro dopravu uskladněného materiálu. V době existence věznice se nepoužíval a byl patrně zazděn. Obnoven 1880.
20 Cela pro 12 vězňů – instalace
21 Cela pro 22 vězňů – instalace
22 Vězeňská kuchyně (1784)
Obdobná prostora noční strážnice (zazděný vchod) byla zničena r. 1809 při odstřelení části špilberského opevnění francouzským vojskem z příkazu císaře Napoleona.
23 Cela pro 33 vězňů – největší. Ponechány zde pozdější úpravy, tj. příčné zdi z r. 1833, kdy byly z původních cel zřízeny jen korekce pro krátkodobé zotřené tresty, a dodatečně probourané průchody pro návštěvníky. Doklad stavebních změn (1833, 1880, po 1921, 1945 aj.), kterými kasematy procházely.
24 Schodiště, spojující kasematy se severním křídlem hradu, bylo vybudováno pro návštěvníky mezi lety 1939-1941 v místě světlíku.
25 Místnost pro dozorce (1784)

D DOLNÍ PATRO – rekonstrukce josefinských kobek (1784-90), stavební úpravy německé armády na kryt (1945)

- 26 Místnost pro dozorce (1785), později užívaná jako márnice.
27 Stavební úpravy německé armády na kryty špilberské posádky z konce 2. sv. války (zima 1944-45).
28 Tzv. josefinské kobky, dřevěné komůrky pro nejtěžší zločince, odsouzené k přikování na doživotí, zhotovené z příkazu Josefa II. (září až prosinec 1784) a odstraněné v květnu 1790 z rozhodnutí Leopolda II. V dolním patře jich bylo roku 1785 celkem 29 (rekonstrukce 1992 podle původních pramenů).
29 Místnost pro dozorce (1785)
30 Torzo rozvodné desky pro telefonní ústřednu firmy Siemens & Halske v krytu německé armády.

SMĚR PROHLÍDKY

Poznámka: Data v závorce uvádějí rok vzniku nebo první písemné zmínky. Údaj instalace označuje muzejní instalaci, která je pokusem o rekonstrukci původního stavu na základě dochovaných pramenů.

